

Οι ωραίες άπιστες

Κώστια Κοντολέων Μεταφράστρια/Συγγραφέας

Ανταποκρινόμενη στην πρόσκληση να συμμετέχω στο αφιέρωμα του περιοδικού *Keimena*, θα αναπτύξω τις απόψεις μου για τη μετάφραση, σαν επαγγελματική κυρίως δραστηριότητα, αλλά και για τα προβλήματα που, ενδεχομένως, μπορεί να συναντήσει ένας καλός μεταφραστής στην πορεία της μεταφοράς ενός λογοτεχνικού κειμένου από μια ξένη γλώσσα στη δική του. Ως έμπειρη μεταφράστρια αλλά και συγγραφέας, πιστεύω πως συγγραφή και μετάφραση μπορούν να συνυπάρξουν στο ίδιο άτομο, χωρίς η μια να ακυρώνει την άλλη. Το αντίθετο, μάλιστα, θα έλεγα πως αλληλοσυμπληρώνονται.

Επιχειρώ να αναπτύξω το θέμα μου με γνώμονα και τις δύο ιδιότητες μου: της μεταφράστριας αλλά και της συγγραφέως.

Ο τρόπος που προσεγγίζω το προς μετάφραση κείμενο είναι πολύ κοντά σε αυτό που ονομάζεται «λογοτεχνική μετάφραση». Προσωπικά, είναι απόλαυση για μένα να διαβάζω «ωραία κείμενα» μεταφρασμένα στη γλώσσα μου. Κείμενα, που η γλώσσα τους ρέει ανεμπόδιστα, και ο αναγνώστης δεν σκοντάφτει στην ανάγνωσή τους, χάνοντας τον ειρμό και την αρμονία του κειμένου.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως κάθε συγγραφέας χαίρεται, όταν γνωρίζει πως το μεταφρασμένο κείμενό του παραμένει ζωντανό, διατηρώντας τη δυναμική και τα αρώματα του πρωτοτύπου του, αφού, έτσι, θα μπορέσει να κερδίσει ακόμα και τους δύσκολους αναγνώστες και εντέλει, να τον κάνει ευρύτερα γνωστό, όχι μόνο σε τοπική, αλλά αυτό είναι και το ζητούμενο, σε παγκόσμια κλίμακα.

Πολλά έχουν αλλάξει τα τελευταία χρόνια στον χώρο της μετάφρασης. Στο παρελθόν, θεωρείτο επικουρική ενασχόληση, δευτερεύουσα δραστηριότητα, για λόγους κυρίως βιοπορισμού του μεταφραστή. Σήμερα, ωστόσο, καταλαμβάνει όλο και μεγαλύτερη, μα και συνάμα σημαντική θέση στην πνευματική ζωή ενός τόπου.

Η πολυετής μου ενασχόληση με τη μετάφραση λογοτεχνίας ενηλίκων, εφήβων και παιδιών παράλληλα με τη συγγραφή, με βοήθησε πραγματικά να καταλήξω στο συμπέρασμα ότι η μετάφραση είναι στην πραγματικότητα ένα αντικείμενο με πολλές όψεις και προεκτάσεις, που οι εκτός του χώρου δεν υποψιάζονται. Είναι φυσικό, ο μεταφραστής να αντιμετωπίζει το προς μετάφραση κείμενο με δέος, ακόμη και με όρους ιερού κειμένου, πράγμα που ενέχει τον κίνδυνο να παρασυρθεί προς μια κατά λέξη μετάφραση.

Υπάρχουν δυο κατηγορίες μεταφραστών: εκείνοι που προσκολλώνται απολύτως στο προς μετάφραση κείμενο και στο σημαίνον της γλώσσας, με βασικό σκοπό τους να διατηρήσουν στη μετάφραση όσο πιο πολλά στοιχεία μπορούν από την γλώσσα πηγή, δηλαδή την πρωταρχική γλώσσα του κειμένου. Και οι άλλοι, που δεν δίνουν σημασία στο σημαίνον, αλλά στο σημαινόμενο, στο νόημα, δηλαδή, και στη «μυρωδιά» του κειμένου που μεταφράζουν, εκμεταλλευόμενοι όλα τα εκφραστικά μέσα, που η γλώσσα-στόχος προσφέρει. Εγώ προσωπικά, είμαι οπαδός της δεύτερης κατηγορίας, ανήκω κυρίως στους «στοχολάτρες» και ελάχιστα έως καθόλου στους «πηγολάτρες».

Η μετάφραση ενός κειμένου και, κυρίως, ενός λογοτεχνικού κειμένου είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση «γλωσσικής σύγκλησης», είναι ο διάυλος μετάδοσης πληροφοριών ανάμεσα σε λαούς, που χρησιμοποιούν διαφορετικές γλώσσες, για αυτό και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Η «μετάφραση», ουσιαστικά, υποδηλώνει τη μεταφραστική πρακτική και το αποτέλεσμα της, που δεν είναι άλλο από το κείμενο στόχο.

Ο Πύργος της Βαβέλ είναι το πιο απτό και το πιο πανάρχαιο παράδειγμα της ανάγκης αυτού του ενδιάμεσου ανάμεσα σε λαούς ή ομάδες, που μιλούν διαφορετικές γλώσσες, που καταρρίπτει το εμπόδιο της επικοινωνίας ανάμεσα στους λαούς.

Χωρίς τη βοήθεια της μετάφρασης, αριστουργηματικά κείμενα μη διαδεδομένων γλωσσών θα έμεναν νεκρό γράμμα για τους υπόλοιπους λαούς.

Ο μεταφραστής οφείλει να γνωρίζει πολύ καλά τις γλώσσες από και προς τις οποίες μεταφράζει, και χωρίς αμφιβολία, να έχει γενική παιδεία σε άριστο βαθμό και συνεχή ενημέρωση στο αντικείμενο της δουλειάς του.

Ωστόσο, υπάρχουν αναμφισβήτητα στον χώρο μας εξαιρετικοί μεταφραστές που τυπικά δεν έχουν περάσει από τις επίσημες σχολές μεταφραστών, όμως, η πολύχρονη εμπειρία τους στο συγκεκριμένο αντικείμενο, και γιατί όχι και το ταλέντο τους, αλλά και η αγάπη για τη δουλειά τους και τη λογοτεχνία, τους έχρισαν εξαιρετικούς μεταφραστές και τις δουλειές τους σημεία αναφοράς. Όταν η μετάφραση γίνεται πάρεργο για έναν μεταφραστή, το αποτέλεσμα είναι αποκαρδιωτικό.

Ακούμε συχνά τους εκδότες σε κατ' ιδίαν συζητήσεις, αλλά και δημόσια, να παραπονιούνται για την κακή ποιότητα των μεταφράσεων και τη χαμηλή επάρκεια των μεταφραστών. Ωστόσο, δεν λαμβάνουν σχεδόν καθόλου υπόψη τους, το πόσο κακοπληρωμένοι είναι, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, οι μεταφραστές από τους ίδιους τους εκδότες, που παραπονιούνται, και το πόσο συχνά τους ασκούνται ασφυκτικές πιέσεις, για να είναι απόλυτα συνεπείς στα χρονοδιαγράμματα των εκδοτών. Αυτή η τακτική τους αναγκάζει να τρέχουν αγχωμένοι πίσω από τις καταληκτικές ημερομηνίες της παράδοσης των μεταφράσεών τους και, ως εκ τούτου, να παραμελούν την ποιότητα της δουλειάς τους για να γίνουν πιο αποδοτικοί. Και, επιπλέον, θα πρέπει να επισημάνουμε πως το επάγγελμα του μεταφραστή, αυτό καθ' εαυτό, δεν είναι από τα επαγγέλματα που προσδίδουν ιδιαίτερη αίγλη και φήμη σε αυτούς που ασχολούνται επαγγελματικά, κυρίως, με το συγκεκριμένο αντικείμενο. Ο νόμος της προσφοράς και ζήτησης, μπορεί να είναι ευνοϊκός για τους καλούς μεταφραστές, που, όμως, δεν είναι η πλειοψηφία του κλάδου.

Ο τελικός στόχος μιας μετάφρασης είναι να μεταφέρει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη μαγεία του πρωτοτύπου σε όσους δεν έχουν τη δυνατότητα να το απολαύσουν στην πηγή του. Η μετάφραση, ουσιαστικά, είναι αυτή που πρέπει να αντικαθιστά, με σεβασμό, το κείμενο-πηγή, μεταφέροντας το στη γλώσσα-στόχο.

Η μετάφραση ενός κειμένου δεν βασίζεται μόνο στην καλή γνώση του λεξιλογίου, στην άριστη γνώση του συντακτικού και του ύφους, αλλά και στην ενδελεχή γνώση των ιδιοματισμών της εκάστοτε γλώσσας, και τολμώ να πω, κυρίως αυτών των τελευταίων, που συχνά γίνονται θύματα της άγνοιας κάποιων μεταφραστών, με κομικοτραγικά τελικά αποτελέσματα.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να εστιάσω την προσοχή στο γεγονός, πως το κείμενο στόχος σε καμιά περίπτωση δεν προσομοιάζει με το πρωτότυπο κείμενο, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί και εντελώς διαφορετικό. Πάνω στο θέμα υπάρχει έντονος αντίλογος, που συχνά φτάνει στα όρια της έντονης διένεξης. Οι υποστηρικτές της μιας πλευράς είναι εκείνοι που σαφώς δείχνουν την προτίμηση τους στις «ωραίες άπιστες», όπως συνηθίζεται να τις αποκαλούν, δηλαδή τις μεταφράσεις που δεν είναι και τόσο «πιστές» με το πρωτότυπο κείμενο, αλλά, ωστόσο, δεν παύουν να είναι «ωραίες».

Στην πράξη, ωστόσο, ο μεταφραστής καλείται να ξεχωρίσει το ουσιώδες από το δευτερεύον. Να στοχεύσει, δηλαδή, στον τελικό αποδέκτη, που δεν είναι άλλος από το αναγνωστικό κοινό. Ένας καλός μεταφραστής κατορθώνει, τελικά, να αναπτύξει στην ξένη γλώσσα από την οποία μεταφράζει, τις «γλωσσικές δεξιότητες» που κατέχει στη μητρική του γλώσσα.

Είναι βέβαιο πως η κατά-λέξη μετάφραση είναι αφελής πρακτική, που φανερώνει αδεξιότητα του μεταφραστή.

Η μεταφορά ενός κειμένου από μια γλώσσα σε μια άλλη είναι καταλυτική και για τις δύο. Η μεταφραστική γλώσσα αποκαλύπτει τον κρυμμένο δυναμισμό, που ενυπάρχει στο υπό μετάφραση κείμενο, αλλά, ταυτόχρονα, καθρεφτίζει και τον δικό της δυναμισμό.

Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, μπορώ ακόμα και να ισχυριστώ πως η μετάφραση ενός κειμένου είναι, εν τέλει, και μια διασκευή του. Γιατί δεν είναι μόνο οι τυχούσες αλλαγές στη δομή ενός έργου, που δημιουργούν τη νέα διασκευασμένη του μορφή, αλλά και η γλώσσα στην οποία διαβάζεται.

Και μόνο το γεγονός πως μεταφερόμαστε από τις δομές μιας γλώσσας στις δομές μιας άλλης είναι αρκετό, για να θεωρήσουμε αυτή τη μεταφραστική διαδικασία ως μια διασκευή.

Και ασφαλώς, δεν έχουμε μόνο μια διασκευή-μετάφραση. Μα πολύ περισσότερες, τόσες, όσες τυχόν μεταφράσεις ενός κειμένου μπορεί να υπάρξουν.